

บทที่ 5 จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน

การจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. ปรัชญา
2. หลักสูตร
3. การเรียนการสอน
4. การประเมินผล

1. ปรัชญา

ปรัชญา เป็นความเชื่อเป็นสิ่งที่ไม่มีใครพิสูจน์ได้ว่าผิดหรือถูก ปรัชญาการศึกษา เป็นความเชื่อหรือแนวคิดในการให้การศึกษา โดยทั่วไปปรัชญาการศึกษาจะมีลักษณะเป็นอุดมการณ์หรือปณิธานทางการศึกษาของชาติ

ไพศาล หวังพานิช (2523) กล่าวว่า การจัดการศึกษาใดที่ไม่มีปรัชญา ก็เหมือนกับคนที่เดินทางโดยขาดจุดมุ่งหมาย คือไม่รู้ว่าจะตนเองกำลังเดินทางไป ณ ที่ใด เรื่องอะไร การจัดการศึกษาที่ขาดปรัชญาเช่นนี้ ย่อมตอบคำถามไม่ได้ว่าจะให้การศึกษาแก่เด็กเมื่ออะไร หรือต้องการให้ผู้เรียนเรียนไปทำไม เรียนแล้วต้องการผลอย่างไร เมื่อตอบไม่ได้ก็เป็นการจัดการศึกษาที่เลื่อนลอย และยุ่งยากต่อการดำเนินการเป็นอย่างยิ่ง ปรัชญาการศึกษาของแต่ละชาติ แต่ละยุคสมัยอาจไม่เหมือนกัน ย่อมแตกต่างกันไปตามความเชื่อและแนวคิดของนักการศึกษาแต่ละคน อย่างไรก็ตาม ปรัชญาการศึกษาของชาติใดสมัยใดก็ตาม ย่อมมีขึ้นเป็นแม่บทของการศึกษาของชาตินั้นสมัยนั้น

ปรัชญาการศึกษามีแตกต่างกันออกไป มีทั้งนำไปสู่การปฏิบัติและไม่นำไปสู่การปฏิบัติ ปรัชญาที่นำไปสู่การปฏิบัติมักจะมาจากผู้ที่มีอำนาจ ซึ่งอาจจะเป็นคนเพียงคนเดียวหรือกลุ่มคนก็ได้ ซึ่งถ้าหากว่าผู้ที่มีอำนาจที่นั่นมีความเชื่ออย่างไรแล้ว ผู้อื่นก็ย่อมต้องปฏิบัติตามให้สอดคล้องกับความเชื่อนี้ เช่น ถ้าผู้ที่มีอำนาจเชื่อว่าการศึกษาคือการทำให้คนมีร่างกายแข็งแรง เมื่อนั้นผู้ได้อำนาจก็ฝึกกายบริหาร พลศึกษา เป็นต้น หรือถ้าผู้ที่มีอำนาจเชื่อว่าการศึกษาคือชีวิต การจัดการศึกษาก็ต้องพยายามทำให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ความสามารถและประสบการณ์ต่างๆ ต้องพัฒนาทั้งความคิดความรอบรู้ต่างๆ เพื่อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

นี่เป็นตัวอย่างคร่าว ๆ ของปรัชญาในแง่ที่เป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการทางการศึกษา และนับได้ว่าเป็นตัวจักรสำคัญในการวางจุดมุ่งหมายของการศึกษา

2. หลักสูตร

ได้มีผู้พยายามให้ความหมายของคำว่า “หลักสูตร” กันไว้มากมาย ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ธำรง บัวศรี ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรหมายถึงประสบการณ์ทุก ๆ อย่างที่โรงเรียนจัดให้แก่แก่นักเรียน

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้ให้ความหมายว่า หลักสูตร หมายถึงมวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้เด็กได้เรียน เนื้อหาวิชา ทักษะคติ แบบพฤติกรรม กิจวัตร สิ่งแวดล้อม ฯลฯ เมื่อประมวลกันเข้าแล้วก็ยังเป็นประสบการณ์ที่ผ่านเข้าไปในการรับรู้ของเด็ก ถือว่าเป็นหลักสูตรทั้งสิ้น

กมล สุดประเสริฐ กล่าวว่า หลักสูตรมิได้หมายความแต่เพียงหนังสือหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น แต่ยังมีคามหมายถึงกิจกรรมและประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้กับเด็ก ซึ่งรวมถึงการสอนของครูต่อนักเรียนด้วย

จะเห็นได้ว่า หลักสูตรมิได้หมายถึงเอกสารที่เป็นรูปเล่ม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์ขึ้นเท่านั้น แต่หลักสูตรหมายถึงมวลประสบการณ์ทั้งหลายทั้งปวงที่จัดให้แก่ผู้เรียน ประสบการณ์ที่ว้ามน้อยหมายถึงรวมถึงตำรา การสอน กิจกรรม การละเล่น ทักษะศึกษา ฯลฯ หลักสูตรจะเป็นอย่างไรก็ต้องสอดคล้องกับปรัชญาที่มีอยู่ กล่าวคือ เมื่อปรัชญาการศึกษา กำหนด ความมุ่งหวังที่จะให้ผู้เรียนเป็นบุคคลเช่นไรแล้ว หลักสูตรจะกำหนดเป็นรายละเอียดต่อไปว่า การที่ผู้เรียนจะเป็นไปตามความมุ่งหวังนั้นได้ ผู้เรียนจะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติเช่นไร ต้องมีความสามารถและต้องรอบรู้ในสิ่งใดบ้าง

3. การเรียนการสอน

การเรียนการสอนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร คือ เป็นการนำหลักสูตรไปใช้จริง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ เพื่อจะได้บรรลุปรัชญาการศึกษาต่อไป

จะเห็นได้ว่า การนำหลักสูตรไปใช้ (การสอน) นั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของการศึกษา ทั้งนี้ เพราะการที่จะบรรลุปรัชญาการศึกษา และความต้องการของหลักสูตรได้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของการสอนหรือตัวผู้สอนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามในที่นี้จะไม่ขอกล่าวถึงลักษณะการสอนที่ดีว่าจะต้องประกอบด้วยปัจจัยใดบ้าง

4. การประเมินผล

เมื่อมีการเรียนการสอนก็ต้องมีการวัดการประเมินผล ทั้งนี้ เพื่อติดตามผลการปฏิบัติว่าได้ผลตรงตามเป้าหมายเพียงใด และยังทำหน้าที่ในการตรวจสอบกระบวนการทั้ง 3 ขั้นตอนข้างต้นว่าสอดคล้องกันมากน้อยแค่ไหน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขั้นที่ 3 สอดคล้องกับขั้นที่ 1-2 อย่างไร ยังมีสิ่งใดบกพร่องควรแก้การแก้ไข จะได้มีการปรับปรุงให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป

เมื่อมองคุณลักษณะของขั้นตอนทั้ง 4 ข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่าหากกระบวนการศึกษาของกลุ่มชนิด ประเทศใด เป็นไปด้วยดีแล้วละก็ไม่ว่าจะมองที่ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็สามารถที่จะทราบขั้นตอนอื่น ๆ ได้อย่างชัดเจนในทันที เช่น ถ้าไปดูการสอนของครูคนหนึ่ง ในโรงเรียน ถ้าครูคนนั้นสอนดี จะทำให้บอกได้ทันทีว่าหลักสูตรเป็นอย่างไร ประสิทธิภาพการศึกษเป็นอย่างไรและการประเมินผลถ้ามีจะต้องเป็นอย่างไร และในทำนองกลับกันถ้ามองลงมาจากข้างบน คือ ตั้งแต่ปรัชญา และถ้าปรัชญานั้นเป็นปรัชญาที่ดี ก็จะได้รู้ได้ทันทีว่าหลักสูตรที่ดี การเรียน การสอน หรือการประเมินที่ดี ควรจะเป็นไปในรูปแบบไหน อย่างนี้เป็นต้น

แต่ถ้าหากไม่เป็นไปเช่นที่กล่าวนี้ นั้นย่อมแสดงว่ามีความขัดแย้งหรือถกเถียงกันระหว่างขั้นตอนทั้ง 4 ไม่ที่ตอนใดก็ตามหนึ่ง ควรจะได้มีการตรวจสอบและแก้ไขกันต่อไป

ดังได้กล่าวแล้วว่าปรัชญาการศึกษาเป็นแม่บท และเป็นตัวจักรสำคัญในการวางจุดมุ่งหมายของการศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษาไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตามมีความสำคัญในการจัดโปรแกรมการศึกษามาก ทั้งนี้ เพราะจุดมุ่งหมายของการศึกษาเปรียบได้กับหางเสือของเรือ ถ้าเรือแล่นโดยปราศจากหางเสือแล้ว การแล่นเรือไปข้างหน้าโดยไม่มีจุดมุ่งหมายสักแต่ว่าแล่นให้เคลื่อนที่ไปเท่านั้นย่อมไม่เกิดประโยชน์อะไร ดังนั้น จึงสมควรที่ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจะได้มาพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาให้รอบคอบละเอียดถี่ถ้วน

ในที่นี้จะขอแบ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาออกเป็น 4 ระดับ คือ

1. จุดมุ่งหมายระดับชาติ

จุดมุ่งหมายระดับนี้ถือว่าเป็นระดับสูงสุด จุดมุ่งหมายระดับนี้เกือบจะไม่ต่างกับปรัชญาการศึกษาของประเทศ บางคนถึงกับถือว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งอันที่จริงไม่ใช่เช่นนั้น ทั้งนี้ เพราะปรัชญาเป็นความเชื่อ ส่วนจุดมุ่งหมายเป็นความต้องการ

สองสิ่งนี้ย่อมแตกต่างกันอย่างแน่นอน ตัวอย่างของจุดมุ่งหมายทางการศึกษาระดับชาติ เช่น ต้องการให้พลเมืองมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ต้องการให้พลเมืองขยันขันแข็ง อุตสาหะ ทำการงาน รักการผลิตและมัธยัสถ์ ต้องการให้พลเมืองมีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ต้องการให้พลเมืองมีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม มีศีลธรรม ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น

จุดมุ่งหมายระดับชาตินี้ โดยทั่วไปจะวางไว้อย่างกว้าง ๆ เพราะเป็นเพียงแต่กรอบในจุดมุ่งหมายในระดับอื่น ๆ เท่านั้น มิได้กำหนดลักษณะของการปฏิบัติให้ชัดเจนตายตัวลงไป แต่ก็กำหนดขอบเขตการปฏิบัติเอาไว้ ประคองรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นแม่บทของกฎหมายอื่น ๆ กฎหมายใดขัดกับรัฐธรรมนูญ กฎหมายนั้นต้องถูกยกเลิกไปฉันทัด จุดมุ่งหมายในระดับอื่น ๆ ก็จะขัดกับจุดมุ่งหมายระดับประเทศไม่ได้ฉันทัด

2. จุดมุ่งหมายระดับการศึกษา

จุดมุ่งหมายในระดับนี้ยังมีลักษณะเป็นค่านิยมทางการศึกษาอยู่คล้าย ๆ กับปณิธาน แต่มีความแคบกว่า คือ มีความเฉพาะเจาะจงอยู่เพียงระดับใดระดับหนึ่ง เช่น ระดับประถมศึกษา หรือระดับมัธยมศึกษา ซึ่งบางครั้งเรียกว่าเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ตัวอย่าง : จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 มีดังนี้

1. เพื่อให้ผู้เรียนค้นพบและพัฒนาความสามารถ ความถนัดและความสนใจของตนเอง
2. เพื่อให้มีนิสัยใฝ่หาความรู้ ทักษะ รู้จักคิดและวิเคราะห์อย่างมีระเบียบวิธีการ และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
3. เพื่อให้มีทัศนคติที่ดีต่อสมาชิกทุกคน มีระเบียบวินัยในการทำงานทั้งในส่วนตัวและหมู่คณะ มานะ พากเพียร อดทน ประหยัด และใช้เวลาให้เป็นประโยชน์
4. เพื่อให้มีความซื่อสัตย์ มีวินัยในตนเอง เคารพต่อกฎหมาย และกติกาของสังคม รับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม ตลอดจนส่งเสริมสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม
5. เพื่อให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ มีความสามัคคี และเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้จักแก้ปัญหาด้วยสันติวิธีอย่างมีหลักการ และเหตุผล
6. เพื่อให้มีความรู้และทักษะที่เป็นพื้นฐานเพียงพอแก่การนำไปปรับปรุงการดำรงชีวิตทั้งส่วนตัวและครอบครัว รวมทั้งการฝึกงานและการศึกษาเพิ่มเติม
7. เพื่อให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ และให้รู้จักส่งเสริมการสาธารณสุขของชุมชน
8. เพื่อให้รักและผูกพันกับท้องถิ่นของตน ให้รู้จักบำรุงรักษาสภาพแวดล้อม เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย
9. เพื่อปลูกฝังให้มีความภูมิใจในความเป็นไทย มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้มีความรู้และเลื่อมใสในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ร่วมกันธำรงรักษาความปลอดภัยและความมั่นคงของประเทศชาติ

10. เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีของมนุษยชาติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ตัวอย่าง : จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 มีดังนี้

1. เพื่อให้รู้จักดำรงชีวิตบนพื้นฐานแห่งคุณธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ สุจริต และยุติธรรม มีระเบียบวินัย มีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ท้องถิ่น และประเทศชาติ

2. เพื่อให้รู้จักวิธีการเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น รู้จักแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีนิสัยใฝ่หาความรู้และทักษะอยู่เสมอ รักการทำงาน สามารถทำงานเป็นหมู่คณะ มีความขยันหมั่นเพียร อดทนและรู้จักประหยัด

3. เพื่อให้มีความรู้ ทักษะในวิชาอาชีพเพียงพอแก่การดำเนินชีวิต มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพ รู้ช่องทางในการประกอบสัมมาชีพที่เหมาะสมกับตน เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญต่อท้องถิ่นและประเทศชาติ

4. เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะ วัฒนธรรม ธรรมชาติ รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

5. เพื่อให้รู้จักเคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น รู้จักหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น รู้จักใช้สิทธิเสรีภาพของตนในทางสร้างสรรค์บนรากฐานแห่งกฎหมาย จริยธรรมและศาสนา

6. เพื่อให้มีความสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม มีความรักชาติ รักประชาธิปไตย รู้จักใช้สติและปัญญาในการดำรงรักษาไว้ ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

7. เพื่อให้เข้าใจพื้นฐานและปัญหาการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศและของโลกปัจจุบัน มีความสำนึกในการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ รู้จักแก้ปัญหา และข้อขัดแย้งด้วยวิธีการแห่งปัญญาและสันติวิธี

3. จุดมุ่งหมายเฉพาะหมวดวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์

เป็นจุดมุ่งหมายที่แยกย่อยมาจากจุดมุ่งหมายระดับการศึกษา โดยจะกำหนดจุดมุ่งหมายเฉพาะ และแตกต่างกันไปภายในขอบเขตของกลุ่มเนื้อหาเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นหมวดวิชาใด จุดมุ่งหมายย่อมเป็นไปตามทิศทางของจุดมุ่งหมายระดับการศึกษา (จุดมุ่งหมายของหลักสูตร)

ตัวอย่าง : จุดมุ่งหมายของหมวดวิชาคณิตศาสตร์

1. เพื่อให้สามารถคิดอย่างมีเหตุผล และสามารถใช้เหตุผลในการแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นระเบียบ ชัดเจน และรัดกุม

2. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักการและโครงสร้างของคณิตศาสตร์ มีความคิดริเริ่ม และสร้างสรรค์ มีความสามารถและมั่นใจในการแก้ปัญหา ตลอดจนคิดคำนวณได้อย่างถูกต้อง

3. เพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของคณิตศาสตร์ และมีเจตคติที่ดีต่อวิชาคณิตศาสตร์

4. เพื่อให้มีความรู้กว้างขวาง อันจะเป็นพื้นฐานในการเรียนคณิตศาสตร์ชั้นสูง และวิชาที่ต้องใช้คณิตศาสตร์ ตลอดจนให้ตระหนักในความสำคัญของวิชาคณิตศาสตร์ที่จำเป็นต้องใช้ในวิทยาการอื่น ๆ

จากจุดมุ่งหมายทั้ง 4 ประการนี้ ถือได้ว่าเป็นกรอบของจุดมุ่งหมายของวิชาคณิตศาสตร์ บางที่อาจพบจุดมุ่งหมายของวิชาคณิตศาสตร์ในที่อื่นซึ่งต่างไปจากนี้ โดยรูปคำภาษา แต่เนื้อหาส่วนใหญ่ก็ไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก การรู้จุดมุ่งหมายของวิชาคณิตศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่ จะทำการวัดและประเมินผลการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ เพราะผู้ที่ จะทำหน้าที่ดังกล่าวย่อมจะได้ตระหนักว่าจะประเมินไปตามจุดมุ่งหมายใด เมื่อใด ที่ประเมิน ออกนอกขอบเขต เมื่อใดที่จุดมุ่งหมายหรือเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินถูกต้องสอดคล้อง กับจุดมุ่งหมายหลักข้างต้นนี้แล้ว

4. จุดมุ่งหมายในการสอน

เป็นจุดมุ่งหมายที่แยกย่อยมาจากจุดมุ่งหมายเฉพาะหมวดวิชาหรือกลุ่มวิชา อีกต่อหนึ่ง เป็นจุดมุ่งหมายที่มีความเฉพาะเจาะจง กล่าวคือ เป็นจุดมุ่งหมายที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเมื่อสิ้นสุดการเรียนการสอนไปแล้วในช่วงเวลาไม่นานนัก เช่น ใน 1 คาบ เวลา 1 สัปดาห์ หรือ 1 บทเรียน จุดมุ่งหมายนี้อาจเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม (Behavioral Objectives)

จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ตัวจุดมุ่งหมายจะมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ

1. สถานการณ์
2. พฤติกรรม
3. เกณฑ์

ตัวอย่างเช่น

“กำหนดจำนวนนับมาให้ 10 จำนวน เป็นจำนวนปฐม (Prime) 5 จำนวน จำนวน แต่ง (Composite) 5 จำนวน นักเรียนสามารถบอกจำนวนที่เป็นจำนวนปฐมได้ถูกต้องอย่างน้อย 3 จำนวน”

ซึ่งในที่นี้ บอก เป็นพฤติกรรม 3 เป็นเกณฑ์ นอกนั้นเป็นสถานการณ์

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมนี้ จะได้กล่าวถึงต่อไป